

Aleksander Nesson

Den store sivile ulydigheten

- En ny tolkning

Bacheloroppgave i historie
Veileder: Hans Otto Frøland
Mai 2024

Aleksander Nesson

Den store sivile ulydigheten

- En ny tolkning

Bacheloroppgave i historie
Veileder: Hans Otto Frøland
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1, Den store sivile ulydigheten, innledning, problemstilling og metodiske spørsmål	2
Kapittel 2, Hvor mange vendte tilbake ulovlig?.....	7
Kapittel 3, Hvorfor var det ulovlig å reise tilbake?	9
Kapittel 4, Hvorfor brøt folk forbudet?	15
Kapittel 5, Gabrielsen og Hofseth sin sivile ulydighet	19
Rolf Østlyngen sin historie.....	19
Finnmarkskontorets begynnelse.....	21
Kapittel 6, Konklusjon.....	27

Kapittel 1, Den store sivile ulydigheten, innledning, problemstilling og metodiske spørsmål

«De kom mot myndighetenes vilje, reiste for tidlig, myndighetene ville at de skulle vente til nye hus var bygd, men de hadde ikke tålmodighet til det» - Einar Gerhardsen i et foredrag for Nordkapp historielag august 1983.¹

Gerhardsens sitat forteller om den store sivile ulydigheten som utspilte seg sommeren og høsten 1945. Den gikk ut på at finnmarkinger som hadde blitt tvangsevakuert av Wehrmacht høsten og vinteren 1944, brøt de norske myndighetenes forbud mot å reise tilbake til branntomtene året etter frigjøringen.² I litteraturen er forklaringen på hvorfor de brøt forbudet i samme toneleie som Gerhardsens sitat, det var finnmarkingene selv som tok beslutningen om å reise tilbake for å begynne på gjenreisningen av landsdelen sommeren og høsten 1945.³⁴ I litteraturen og delvis i populærkulturen er den ulovlige tilbakeflyttingen omtalt som «den store sivile ulydigheten».⁵

Reguleringen av forbudet skulle opprettholdes av Finnmarkskontoret. Kontoret kom opp sent i juni, og arbeidet med å regulere tilbakeflyttingen var ikke suksessfull.⁶ Litteraturen er noe uklar på hvor mange det var som brøt med forbudet, men en kan regne med at det var omtrent 40 % av de evakuerte reiste tilbake under forbudet. Formålet med denne oppgaven er å belyse hvordan Finnmarkskontoret ikke fulgte opp sentralmyndighetenes forbud. Oppmerksomheten rettes særlig mot holdningene og handlingene til de to med ansvar for kontorets oppstart sommeren og høsten 1945, Hans Gabrielsen og Harald Hofseth.

Forskingshypotesen er; Harald Hofseth og Hans Gabrielsen lot være å følge opp myndighetenes forbud mot å reise tilbake til de evakuerte områdene i Troms og Finnmark sommeren 1945.

---

¹ Hauglid, Anders Ole. (1985). *Til befolkningen!: Brannhøsten 1944: gjenreisningen etterpå* Utg. Universitetsforlaget- Tromsø, S.128

² Hauglid, 1985, S.126

³ Hauglid, 1985, S.127-132

⁴ Niemi, E (2022) Gjenreisning av Nord-Troms og Finnmark. Stian Bones (Red.) *Andre verdenskrig i nord: Kampen om frihet*. (utg 1, bind 3, S.407-447). Orkana Akademisk, S.422

⁵ Hauglid, 1985, S.125

⁶ Dancke, Trond M.E. (1986) *Opp av ruinene, gjenreisningen av Finnmark 1945-1960*. Utg. Gyldendal Norsk Forlag-Oslo, S.65-66

Det overordnede forskningsspørsmålet er; hvordan opererte Finnmarkskontoret frem til myndighetene åpnet for at sivilbefolkningen kunne returnere til det tvangsevakuerte området?

Oppgaven er altså en ny tolkning av den store sivile ulydigheten. Indisiene for denne påstanden presenteres i fire deler som har som mål å belyse forhold som sannsynliggjør Hofseth og Gabrielsens manglende vilje til å følge opp forbudet. Oppgaven skal kritisk gå gjennom hvordan antallet som vendte tilbake på tross av forbudet er behandlet i forskningslitteraturen og peke på svakheter ved denne behandlingen. Gjennomgangen vil vise at oppgaven har en plass i diskusjonen om den store sivile ulydigheten. Deretter skal jeg se på begrunnelsene til sentralmyndighetene for hvorfor det var ulovlig å reise nordover til branntomtene og sette dette opp mot det man kan anta Hofseth og Gabrielsen mente om begrunnelsene. Så skal oppgaven analysere et brev fra Hofseth til myndighetene fra rett etter frigjøringen, brevet gir et grunnlag for å si noe om Hofseth sine holdninger til forbudet. Oppgaven undersøker så hvorfor de evakuerte brøt forbudet, og viser som følge av det at Gabrielsen trolig hadde sympati med finnmarkingenes behov for å reise hjem. Siste del av argumentasjonen vil gå ut på å belyse noen eksempler på Gabrielsen sin deltagelse i den sivile ulydigheten, samt betydningen av oppstarten til Finnmarkskontoret.

Før krigen hadde Hans Gabrielsen vært fylkesmann i Finnmark over en lang periode, han var høyt respektert blant finnmarkingene og ble omtalt som «Kong Hans». Under krigen ble han tatt til fange av tyskerne og satt i Grinifangeleir frem til frigjøringen 8. mai 1945. Ved frigjøringen ble han leder for leirstyret og sto for avviklingen av leiren. Det var i slutten av juni samme år han tredde inn i Gerhardsens første regjering som konsultativt statsråd for gjenreisningen av Troms og Finnmark.⁷ I denne stillingen hadde han som oppdrag å lede arbeidet med å gjenreise landsdelen, i den anledning sendte han Harald Hofseth nordover for å etablere Finnmarkskontoret og ga han mandat som Gabrielsens stedfortreder som leder av kontoret før han selv kunne komme nordover.⁸ Gabrielsen kom til Tromsø og tok over embete som sjef for Finnmarkskontoret 17. juli.⁹

Hofseth hadde vært vegingeniør i Finnmarkvegvesen før krigen og havnet i eksil i Sverige under krigen. Stillingen hans før krigen gjorde at han var svært godt kjent med geografien og folkene i Finnmark. Han hadde egentlig planer om å dra inn i det befrie Øst-Finnmark vinteren 1944, men fikk ikke innreisetillatelse av sovjeterne. Han ble derfor i

---

⁷ Dancke, 1986, S.37

⁸ Dancke, 1986, S.38

⁹ Nordlys, 18. Juli 1945, S.2

Sverige til frigjøringen 8. mai. Derfra sendte han et brev til de spredte norske myndighetene 12. mai, før han reiste til Oslo hvor han tok kontakt med Gabrielsen.¹⁰ I samtaler med Gabrielsen fikk Hofseth invitasjon til å delta i gjenresingsarbeidet, han takket ja. Han reiste tilbake til Sverige for å samle inn materialer for oppstarten av Finnmarkskontoret. Da Gabrielsen fikk rollen som statsråd i Gerhardsens regjering i slutten av juni, reiste Hofseth til Tromsø for å starte etableringen av Finnmarkskontoret.¹¹

Gabrielsen var sjef for kontoret fram til november 1945, da han mistet rollen som statsråd i regjeringen til Gerhardsen til fordel for Peder Holt. Peder Holt utnevnte Didrich H. Lund til sjef for Finnmarkskontoret og Gabrielsen gikk tilbake til sitt embete som fylkesmann i Finnmark.¹² Før han ble «omplassert» til Oppland fylke i 1948.¹³ Hofseth mistet også sin rolle i Finnmarkskontoret i løpet av 1947 og tredde inn i jobben som vegsjef i vegvesenet i Finnmark.¹⁴

Forskningslitteraturen som benyttes mest i oppgaven er *Til befolkningen!* av Anders Ole Hauglid fra 1985 og *Opp av ruinene: gjenreisningen av Finnmark 1945-1960* av Trond Dancke. Disse to bøkene gir den beste oversikten over hva som skjedde sommeren 1945. Hauglids bok kommer svært godt inn på den sivile ulydigheten, mens Danckes imponerende verk tar for seg gjenreisningen av Finnmark i sin helhet. Den nyeste litteraturen på området er tredje bind i trebindsverket *Andre verdenskrig i nord* fra 2022 hvor Stian Bones er redaktør. Kapitlene *tvangsevakueringen* til Heidi Stenvold og Gaute Rønnebu, og *Gjenreisningen av Nord-Troms og Finnmark* av Einar Niemi er brukt flittig i oppgaven.

Oppgaven er tidsbegrenset til sommeren og tidlig høst i 1945, derfor er det brukt lokale aviser fra perioden som kilde til å stadfeste når spesifikke hendelser skjer og for å fange opp et stemningsskifte etter etableringen av Finnmarkskontoret. Det at avisene publiserte tett opp mot hendelsene sommeren 1945, har vært viktig for fremgangsmåten i oppgaven. Uten denne nære koblingen mellom dato for publisering og hendelser ville det vært vanskelig å undersøke hendelsene i den avgrensede perioden sommeren og høsten 1945. Det var ved hjelp av avisene forskningsspørsmålet først tok form, gjennom en tidslinje av hendelser ga avisene uttrykk for en endring i håndhevelsen av forbudet før og etter etableringen av Finnmarkskontoret.

---

¹⁰ Dancke, 1986, S.38

¹¹ Hauglid, 1985, S.121

¹² Niemi, 2022, S.408

¹³ Dancke, 1986, S.38

¹⁴ Dancke, S.39

Aviser egner seg godt som primærkilde for å hente inn informasjon som dette. Likevel er det viktig å ta noen forbehold når en bruker avsier som kilder. Mennesker er feilbarlige og det er mennesker som har samlet inn informasjonen til avisene, muligheten for feiltolkninger gjort i samtiden er uunngåelig. Det er ikke den eneste kilden til feil i aviser, måten en avis er satt opp til å tjene penger eller har et spesifikt formål. Kan være med på å farge de sakene de tar opp og konklusjonen av det som blir sagt. Det samme gjelder journalisten sitt eget bias.¹⁵ Aviser kan også være underlagt restriksjoner fra statlige aktører. Steder hvor der er lite pressefrihet vil svekke troverdigheten til avisene som kilder. Likevel trenger en ikke avskrive alt som står i aviser, «enkle» eller ikke sensasjonelle nyheter og kunngjøringer kan en legge tillit til.¹⁶ Avisene som er brukt i oppgaven er Nordlys og Finnmarken, de begge var underlagt Arbeiderpartiet og det kan gi sakene en politisk vinkling. Disse problemstillingene er til enhver tid tatt i betraktning underveis i oppgaven.

Oppgaven bruker også et intervju og et brev som kilder. Både brevet og intervjuet er å regne som andrehåndskilder, fordi de begge er behandlet av noen andre før jeg fikk tak i dem.

Intervjuobjektet er Rolf Østlyngen som forteller om sine opplevelser under tvangsevakueringen og hjemreisen etterpå. Intervjuet er gjennomført og Transkribert av historiker Inger Selven Watts i forbindelse med produksjonen av boken hennes *De kom til oss* fra 2016 som handler om tvangsevakueringen. Intervjuet er gjennomlest og godkjent av intervjuobjektet og en artikkel i Altaårbok fra 1996 gjengir noen av hendelsene fra intervjuet og er derfor brukt til å videre bekrefte intervjuets innhold. Intervjuet av Østlyngen er det ikke jeg selv som har gjennomført. Det er det Watts som har gjort, det jeg referer fra er derfor hennes notering av intervjuet. Det betyr likevel at intervjuet jeg referer fra ikke kan anses som en førstehåndskilde, men heller en andrehåndskilde, som følge av bearbeidningen av Watts. Forskjellen mellom første og andre håndskilder er om kilden avleder direkte fra situasjonen den beskriver eller ikke. Hvis skildringen av hendelsen kommer fra den som har opplevd den selv, er det en førstehåndskilde. Om det er et ledd til i skildringen av hendelsen er det en andrehåndskilde.¹⁷ Hadde intervjuet vært på lydopptak ville det derfor vært en førstehåndskilde. En utfordring med bruk av intervjuer som kilde er ikke bare at intervjuobjektet kan huske ting feil, men de kan også velge å fortelle ting på en uriktig måte

---

¹⁵Baumgartner, J. (1981). *Newspapers as historical sources. Philippine Quarterly of Culture and Society*, 9(3), 256–258, S.256

¹⁶ Baumgartner, 1981, S.257

¹⁷ Melve, L. (2022) Kildekritikk – en kort historikk. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter* (utg 3, bind 1, S.34-43). Universitetsforlaget 2018 – Oslo, S.37

for å plassere seg selv i et bedre lys. Dette kan skje både bevisst og ubevisst.¹⁸ Årboken blir derfor en viktig støtte for å se om de vesentlige opplysningene i intervjuet er sannsynlige.

Brevet som analyseres i teksten er sendt fra Harald Hofseth til de norske myndighetene i Stockholm, Oslo og London rett etter frigjøringen. Det er hentet fra historiker Anders Ole Hauglid som har kommentert det stykkevis og delt i sin hovedfagsoppgave fra 1975. Brevet er ikke gjengitt i sin originale form, men store deler av det er presentert i hovedfagsoppgaven. Jeg har ikke lyktes i å få tak i original brevet. På grunn av at brevet er presentert stykkevis og delt, samt kommentert av Hauglid, er det brevet jeg har lest å anse som en andrehåndskilde. Kommentarene til brevet i oppgaven, er mine, og tar utgangspunkt i forskningsspørsmålet mitt. For å kunne si noe om meningen til en tekst, i denne sammenhengen brevet, må man sette det inn i en historisk kontekst.¹⁹ Konteksten for brevet er at Hofseth sender en anbefaling til myndighetene om hvordan de burde gå frem i oppstarten av gjenreisningsarbeidet før hjemreiseforbudet var et faktum. Denne kontekstualiseringen av brevet tilsier at man kan tolke hva Hofseth mener om gjenreisningsarbeidet i brevet. Tolkningen av teksten er avhengig av spørsmålet man stiller seg når man leser teksten.²⁰ Siden problemstillingen til oppgaven er om blant annet Hofseth bevisst ikke håndhevet myndighetenes forbud, vil analysen av brevet være basert på spørsmålet; hva ville Hofseth ment om et reiseforbud? I lys av dette spørsmålet har jeg analysert hva han anbefaler i om gjenreisningen, for så å sette opp hva et forbud ville betydd for anbefalingene hans. Ut ifra dette har jeg klart å si noe om hvilken holdning han sannsynligvis kunne hatt til forbudet.

Konklusjonen for oppgaven vil vise at hypotesen er sannsynliggjort gjennom sterke indiser i argumentasjonen, men spørsmålet er likevel ikke bekreftet. Det vil derfor komme en oppfordring til Gjenreisningsmuseet i Hammerfest om å se videre på spørsmålet, sammen med noen forslag til hva en bør lete etter av kildemateriale for å kunne avkrefte eller bekrefte påstanden.

---

¹⁸ Grove K. & Heiret. J (2022) *Å arbeida med munnlege kjelder*. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter* (utg 3, bind 1, S.122-147). Universitetsforlaget 2018 – Oslo, S.142

¹⁹ Ryymin. T, (2022) *Å arbeide med tekstanalyse*. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter* (utg 3, bind 1, S.44-69). Universitetsforlaget 2018 – Oslo, S.53

²⁰ Ryymin, 2022, S.45-46

Kapittel 2, Hvor mange vendte tilbake ulovlig?

Sommeren 1945 var det ulovlig for tvangsevakuerte finnmarkinger å reise tilbake til Finnmark. Likevel var det mange som reiste tilbake og trosset myndighetenes forbud. Antallet som reiste tilbake, blir omtalt i mye av litteraturen om tvangsevakueringen. Tallproblemet, som jeg har valgt å kalle det, kommer av at litteraturen sjeldent problematiserer hvor tallene kommer fra. Et fåtall referer til hvor de har funnet tallene, annet enn til sekundærlitteratur, altså andre bøker eller lignende som har skrevet om tvangsevakueringen. Det virker som det kan ha vært en utfordring å stadfeste hvor mange som reiste tilbake. De fleste som skriver om antallet som reiser tilbake legger ved forbehold om at tallene er usikre, et fåtall forteller hva de baserer tallene på annet enn sekundær litteratur. Under skal jeg kritisk gå igjennom litteraturen for å vise frem tallproblemet og diskutere om det har noen hensikt å ha et eksakt svar på hvor mange som brøt hjemreiseforbudet og hva det har å si for oppgaven og videre forskning på feltet.

Trond Dancke skriver i sin anerkjente bok *Opp av ruinene* fra 1986 at 16 000 mennesker reiste tilbake i 1945 med og uten tillatelse.²¹ I Anders Ole Hauglids, *Til befolkningen!* fra 1985 skriver han enda mer spesifikt enn Dancke. «(...) over 20 000 vendte tilbake i 1945 – vel 9.000 til Nord-Troms, vel 8.000 til Vest-Finnmark og 3000 til Øst-Finnmark. Nesten halvparten, det vil si 40% av de som ble tvangsevakuert, var dermed vendt hjem i løpet av 1945.»²² Dancke og Hauglid kommer ikke med noen sikre kilder på hvor de tar antallet fra og som vist over er de ikke helt enige i antallet heller. Det kan komme av at Dancke ikke regner med Øst-Finnmark, noe han i så fall ikke spesifiserer.

Historiker Øystein Bottolfsen tar for seg tallene på nytt i *Finnmarks fylkeskommunes historie 1840-1990* fra 1990, og refererer til statsråd for gjenreisningen i 1946 Peder Holt fra et foredrag for Bergens Handelsforening tolvte februar samme år. Holt skal ha sagt at det ikke var enkelt å holde kontroll på strømmingen av mennesker og at et overveiende flertall av de som reiste nordover gjorde det uten reisetillatelse. Han anslo at det var 12 000 som reiste tilbake i 1945.²³ Anslaget til Peder Holt, kan en legge en del tillit til, men slik som Bottolfsen poengterer vil man aldri være helt sikre. Anslaget er relativt likt det som kommer frem i Hauglid sine beregninger, hvis en bare regner med Vest og Øst- Finnmark, er det «bare» tusen

---

²¹ Dancke, 1986, S.129

²² Hauglid, 1985, S.132

²³ Bottolfsen, Ø (1990). *Finnmarks fylkeskommunes historie 1840-1990*, Utg. Finnmark fylkeskommune 1990., S.377

mennesker mer i Bottolfsen og Holt sitt anslag enn i Hauglid sitt. Dancke sine beregninger skiller seg enda mer fra anslaget, med sitt anslag på 16 000.

Historikeren Einar Niemi behandler også tallene i kapitelet *Avslutning – Historisk oversikt* i boken *Krigføring i Nord* med redaktør Fredrik Fagertun fra 2015. Han skriver at det er beregnet å være 40% av de tvangsevakuerte som kom hjem i 1945. Under påstanden om at det er beregnet til 40% referer Niemi til Bottolfsen sin bok fra 1990.²⁴ Problemet oppstår ved at i Bottolfsen sin bok står det ingenting om 40%, men heller det presise tallet 12 000 fra statsråd Holt.²⁵ Niemi ser ut til å ha tatt 40% fra Hauglid,²⁶ men kildeført til Bottolfsen. Det kan skape forvirring. Det reverserer altså noe uenighet i litteraturen over hvor mange det er som bryter myndighetenes forbud i 1945. Uklarheten blir ikke mindre i den nyeste litteraturen på området.

Det nyeste verket om tvangsevakueringen av Finnmark, skiller seg ut fra tidligere utgivelser og referer til en annen primærkilde enn det som er foredraget til Peder Holt. Heidi Stenvold og Gaute Lund Rønnebu dedikerer tre sider til hjemreisen til Finnmark i sitt kapittel *Tvangsevakuering* i bind tre av det anerkjente trebindsverket *Andre verdenskrig i Nord*.²⁷ De skriver likt som mye annet av litteraturen at om lag 40% reiste tilbake og at 9000 reiste til Nord-Troms og 20 000 til Finnmark.²⁸

Problemet oppstår med referansen de har brukt, ulikt mye av litteraturen har Stenvold og Rønnebu ikke brukt sekundærlitteratur, men en primærkilde. De bruker *stortingsmelding nr 37 (1945-1946)*, som inneholder mye statistikk om Forsyningsdepartementets virksomhet under okkupasjonen av Norge. Rasjonering, industriforsyning og kommunikasjon er noe av det som gjennomgås. Det er begrenset hva som handler om perioden sommeren 1945, med noen få unntak. I meldingen står det ingenting om antallet som vender tilbake til Finnmark i perioden.²⁹ Altså svarer ikke referansen til Stenvold og Rønnebu på hvor mange som reiste tilbake. Det kan være at de har klart å regne seg frem til hvor mange som reiste tilbake med stortingsmeldingen, det er det liten sannsynlighet for, fordi ett slikt regnestykke ville vært svært vanskelig å gjennomføre med bare antallet forsyninger.

---

²⁴Niemi. E (2015) *Avslutning – Historisk oversikt*. Fredrik Fagertun (Red.) *Krig og frigjøring i nord*. (utg 1, bind 1, S.163-182). Orkana Akademisk, S.177

²⁵ Bottolfsen, 1990, S.377

²⁶ Hauglid, 1985, S.132

²⁷Stenvold. H & Rønnebu G. L(2022)*Tvangsevakuering*. Stian Bones(Red.)*Andre verdenskrig i nord: Kampen om frihet*.(utg 1, bind 3, S.171-199).Orkana Akademisk, S.196-199

²⁸ Stenvold & Rønnebu, 2022, S.196

²⁹ St.meld 37 (1945-1946)

En annen forklaring på hvorfor det ikke står i stortingsmeldingen, kan være at de har brukt stortingsmeldingen som kilde og oppriktig trodd at antallet står der og tatt feil. Enda en mulighet er at de har visst at det ikke står der og brukt den som kilde fordi de hadde som mål å bruke originalkilder. For så å håpe at kilden er såpass full med statistikk at ingen skulle oppdage at den ikke svarte på antallet hjemvendte. Hvis det er tilfellet, er det en grov forskningsetisk forseelse. Siste mulighet er at de har referert til feil kilde. Stenvold og Rønnebu sin uklare referansebruk bidrar til usikkerheten om antallet tilbakereisende og setter prikken over i-en på rotet i litteraturen som behandler antallet tilbakereisende.

Man kan spørre seg hvor mye forskjell det gjør om det er tusen til eller fra som reiser tilbake mot myndighetenes forbud. Faktumet om den store sivile ulydigheten står fortsatt. Jeg vil likevel si det er kritikkverdig at ingen, som jeg har fått med meg, hverken problematiserer hvor tallene kommer fra eller uenigheten i litteraturen om hvor mange som reiste tilbake.

Behandlingen av antall tilbakereisende i litteraturen er som jeg har vist problematisk. En grunn til dette er at det var svært vanskelig å holde oversikt over hvor mange som reiste tilbake, slik som statsråd Holt påpeker, altså hadde ikke myndighetene selv full kontroll. Kanskje er mangelen på kontroll et tegn på nettopp Finnmarkskontorets manglende *vilje* til å føre kontroll av de tilbakereisende. Hvis kontoret faktisk unngikk å føre kontroll av de tilbakereisende og som et resultat ikke holdte tellingen på antallet som reiste tilbake. Kan det både forklare utfordringen litteraturen har med å stadfeste hvor mange som reiste og underbygge påstanden om Gabrielsen og Hofseth sin aktive deltagelse i den sivile ulydigheten.

Skal en absolutt bestemme seg for et tall, er det kanskje hensiktsmessig å følge Hauglids eksempel og si at 40% av de tvangsevakuerte reiste tilbake i løpet av 1945. Redegjørelsen av den rotete og til dels slurvete litteraturen, viser at diskusjonen om den store sivile ulydighet ikke er over. Denne oppgavens målsetning er ikke å finne et eksakt antall tilbakevendte, men kan i stedet bidra med å sette søkelys på at spørsmålet er uoppklart.

Kapittel 3, Hvorfor var det ulovlig å reise tilbake?

Denne delen av oppgaven skal redegjøre for hvorfor sentralmyndighetene forbød de evakuerte å reise hjem. Jeg skal sette begrunnelsene opp mot de holdningene kildegrunlaget gir uttrykk for at Harald Hofseth og Hans Gabrielsen hadde, for å vise at de antageligvis var uenige i forbudet. Det kan ha vært med på å påvirke hvordan de fulgte opp menneskene som

brøt med forbudet.

Regjeringens ønske om å regulere tilbakeflyttingen, ifølge historiker Einar Niemi var av hovedsakelig tre grunner;

- 1) Kommunikasjon nordover var ikke helt i orden enda, samtidig som kysttrafikk måtte vente til fjorder og «sjøleder» var ryddet for miner
- 2) Vente til provisorier³⁰ var bygd og innflyttingsklare
- 3) Gjenreisningen skulle skje i tråd med nye og godkjente reguleringsplaner³¹

Da regjeringen satte ned forbudet mot å reise tilbake til Finnmark var disse tre punktene den viktigste forklaringen på hvorfor. Hvis vi legger til grunn at Hofseth og Gabrielsen som hadde ansvaret for å opprettholde forbudet mot å reise tilbake, unngikk å gjøre det med vilje, må vi anta at de enten var uenige i en eller flere av punktene eller at andre ting veide mer for dem enn regjeringens vurderinger. Jeg ønsker å gå igjennom punktene og diskutere hvilke punkter som det kan være grunn til å tro at de ansvarshavende for tilbakeflytting sommeren 1945, var uenige i. Til slutt skal jeg også nevne noen ting jeg mener kan ha veid mer enn regjeringens vurderinger om å sette ned forbud mot å reise tilbake.

Punkt én om kommunikasjon og mineproblematikk mener jeg det er lite belegg for å si at noen var uenige i. Det var vanskelig å kommunisere med Finnmark, og de så nok kommunikasjonen som en stor utfordring. Det var mye miner i fjordene og det var livsfarlig å ferdes med båt, og det mangler ikke eksempel på at det kunne gå galt. Både tyske soldater som deltok i minerydningsarbeidet og sivile nordmenn mistet livet fra mineulykker etter krigens slutt.³² Samtidig så er problematikken rundt miner i fjorder og sjøleder ikke like relevant som det først høres ut som. Det var en vesentlig forskjell mellom store skip og skøyter og andre mindre fartøy som de tvangsevakuerte disponerte selv. Nordlys rapporterte 21. juli om at 2000 mennesker hadde kommet tilbake til Skjervøy området, og at alle med egne skøyter hadde reist nordover.³³ Disse skøytene var enklere å navigere rundt og forbi sjøminer enn større fartøy. Det er sannsynlig at Hofseth og Gabrielsen, var klar over nettopp dette. Hvis det er tilfellet, kunne de enklere se igjennom fingrene at folk som benyttet slike

---

³⁰ Provisorier i denne sammenhengen var brakker som var ment for å huse finnmarkingene før en mer permanent gjenreisning kunne finne sted.

³¹ Niemi, 2022, S.420-421

³² Fagertun, F, Soleim, M. N, & Bones, S, (2022) *Ut av Tysklands grep: militær frigjøring og tysk avvikling*. Stian Bones (Red.) *Andre verdenskrig i nord: Kampen om frihet*. (utg 1, bind 3, S.245-295). Orkana Akademisk, S.290-295

³³ Nordlys, 21 juli 1945, S.1

fartøyer kunne bryte forbudet. Problemet med kommunikasjonsveiene står seg likevel, og Hofseth og Gabrielsen måtte forholde seg til det som ledere av Finnmarkskontoret.

Punkt to om å vente til provisoriske bygg var kommet opp har jeg mer konkrete grunner til å si at de trolig var uenige i. Harald Hofseth for eksempel sendte et brev til regjeringen i London, myndighetene i Oslo og Stockholm så tidlig som 12 mai 1945. Han mente at det var nødvendig å få folk opp så fort som overhodet mulig og hvis de ventet for lenge med å la folk reise nordover måtte de vente til 1946. Han skal ha reagert med vantro over at det ikke var satt opp et bedre system for en akutt gjenoppbygning av den nedbrente landsdelen. I brevet sto det at det hastet med å få folk opp for å kunne ta fatt på gjenreisningen og at hvis det ble for sent ut på sommeren før folk kom opp, ville det være for sent.³⁴ Det virker som han tar det for gitt at folk må opp for å kunne starte på byggingen av provisoriene som punkt to nevner, det kan tyde på en uenighet med punkt to hos Hofseth. Man kan tyde brevet i den retning at Hofseth mente finnmarkingene var klare for å ha dårlige boforhold i bytte mot å få ta fatt på gjenreisningen tidligst mulig. Det er nærliggende å tro at Hans Gabrielsen er kjent med brevet til Hofseth fordi Gabrielsen er nevnt i det. Man kan ikke vite at de er helt enige. Noe som likevel tyder på at de var enige var at Hofseth fikk i oppdrag fra Gabrielsen å etablere Finnmarkskontoret og man kan da spekulere i om Gabrielsen hadde en holdning som sammenfalt med Hofseth og at de derfor begge nedvurderte punkt to sin betydning. Ved en slik nedprioritering, kan en se for seg at de var villige til å la evakuerte reise hjem på premisset at de var innforstått med hvilke boforhold de kunne forvente den første tiden i Finnmark. Oppgaven vil analysere og belyse brevetts innhold og betydning etter punkt tre.

Punkt tre om at gjenreisningen skulle skje i tråd med godkjente og regulerte planer er det stor grunn til å tro at både Gabrielsen og Hofseth stilte seg kritiske til. Planene for å gjenreisningen av Finnmark, kalt Londonplanene, gikk ut på å sentralisere og gjenoppbygge Finnmark og var utarbeidet uten Hofseth og Gabrielsen som henholdsvis var flyktning i Sverige og innsatt på Grinifangeleir.³⁵ ³⁶Samtalene om gjenreisningen kom helt inn i Grinifangeleir under okkupasjonen, Gabrielsen som var innsatt der og hadde vært fylkesmann i Finnmark før krigen, skapte sammen med finnmarkingene i leiren en «rettleiing» for gjenreisningen, den var datert til januar 1945. «Rettleiingen» gikk hovedsakelig ut på hvordan en burde gjenreise fiskeriene. I Trond Dancke sin beretning om «rettleiingen»

---

³⁴ Hauglid, 1985, S.120-122

³⁵ Dancke, 1986, S.36-38

³⁶ Dancke, 1986, S.33-34

beskrives der ikke noen diskusjoner om reiseforbud eller forhold tilknyttet dette. Grunnen til dette kan være at de på det tidspunktet ikke var kjent med noen planer om å forby hjemreise det første etterkrigsåret. Det er derfor i denne sammenheng vanskelig å si noe om Gabrielsens holdning til et forbud, men at han hadde sine egne tanker om gjenreisningen er «rettleiingen» et bevis for.³⁷ Hans tanker om gjenreisningen trenger ikke å ha sammenfalt med sentralmyndighetene sine planer.

Hofseth hadde jobbet med veiene i Finnmark før krigen og eide hus i Vadsø og Gabrielsen hadde vært fylkesmann for Finnmark før krigen. Det kan medføre en personlig dimensjon til gjenreisningen av landsdelen, det at de da sto på utsiden av planleggingen av gjenreisningen, skal en ikke utelukke påvirket deres holdning til sentralmyndighetenes planer i negativ retning. Hvis de i utgangspunktet var skeptiske til planene for det nye Finnmark, kan det gi grunnlag for at de ikke tok punkt tre seriøst, som igjen gir de grunn til å bryte med myndighetens forbud.

Huset til Harald Hofseth brenner ned etter bombing i 1944. Det medfører at oppbyggingen av Finnmark ikke bare er en del av embetet til Hofseth, men det blir også dypt personlig.

Figur 1: Bildet er hentet fra [Digitaltmuseum.no](https://digitaltmuseum.no) *Huset på Damsveien 34 i Vadsø brenner i 1944 etter bombing.* Huset eiet av Harald Hofseth på den tiden. Finnmark fylkesbibliotek, Inger Johanne Hofseth (2020)

Brevet Hofseth skriver til myndighetene i London, Stockholm og Oslo 12 mai 1945, gjengis delvis i masteroppgaven til Anders Ole Hauglid fra 1975. Her forklarer Hofseth hvorfor det er viktig at finnmarkingene får lov til å reise hjem med en gang, hvis ikke vil det være for sent. Under skal jeg analysere brevet i litt mer detalj for å vise frem Hofseths holdninger til forbudet. Han skriver;

---

³⁷ Dancke, 1986, S.35

«Oppmerksom på å ta saken i sin egen hånd, da den først og fremst angår dem»³⁸

Finmarkingene måtte gjøre det selv og kunne ikke vente på noen myndigheter. Han legger også vekt på at finmarkingene kom til å klare seg under vanskelige forhold, men at de må være forberedt på dette.

«(...) Den enkelte er mere henvist til seg selv. Dette må dog ikke hindre ham i å ta fatt like tidlig og kanskje før noen annen.»³⁹

Tydeligere blir det ikke, Hofseth må ha vært imot reiseforbudet. Å være «henvist til seg selv» mener jeg tyder på at Hofseth skjønnte at finmarkingene måtte starte på gjenreisningen selv uten støtte fra myndighetene. Før han tydeliggjør at selv om myndighetene ikke kunne hjelpe, måtte de ikke hindre noen å reise. Tvert imot et ville han heller sendt folk nordover før enn siden.

«(...) selv om de som kommer nordover må finne seg i en tid å bo i telt og gammer og ellers ha det primitivt.»⁴⁰

Hofseth forstod at det midlertidig ville være dårlige boforhold i den første tiden i Finnmark

«(...) Kvinnene må følge mennene. Alle må dog gjøres begripelig hva de går til, og de må være klar over at de til en viss grad er henvist til seg selv, og selv sørge for seg og sine.»⁴¹

Her viser Hofseth en forståelse av at finmarkingene kan klare seg med karrige kår og at de kommer til å klare seg på egen hånd i en viss periode. På premisset av at de som reiser er klare over hva de går til. Han så det som høyst nødvendig at folk måtte få reist tidlig på sommeren, hvis ikke måtte gjenreisningen vente til sommeren 1946.

«Hvis der drøies ut over sommeren blir det for sent, og i hvertfall hovedmassen av befolkningen må regne med ett år til i Syd-Norge»⁴²

Ikke bare så han det som nødvendig at folk fikk lov til å reise nordover, han så det også som uunngåelig at noen kom til å reise nordover og at myndighetene ikke måtte stå i veien for en

---

³⁸ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra, Hauglid, Anders Ole, (1975) *Gjenreisninga av Finnmark og Nord-Troms 1945 – 1948 – 1952*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø våren 1975, S.95

³⁹ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.94

⁴⁰ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.91

⁴¹ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.92

⁴² Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.91

slik prosess, men heller legge til rette for det. Det blir tydelig at det veier mer for Hofseth at gjenreisnings arbeidet starter så tidlig som mulig, enn at finnmarkingenes boforhold skulle være klare før de kom opp.

«En må være klar over at det blir et samstemmig krav fra alle Finnmarkinger om å få komme tilbake straks på forsommeren mens værforholdene ennå er gunstige. Dette krav vil bli så sterkt at ingen myndigheter kan se bort herifra».⁴³

Hofseth klarte her å forutse den store sivile ulydigheten, og påpeker at myndighetene ikke ville klare å stå imot kravet om å få reise hjem, som ville oppstå i den evakuerte befolkningen. Han peker på at en del finnmarkinger har båter og vil komme seg hjem uansett, og til og med bruke båten som husly.

«Mange har båter og kan komme seg hjem ved egen hjelp. De har også sin båt å støtte seg til, til de har ordnet seg noe fast på land. Der må ikke legges hindringer i vegen for de som vil hjem, syke og gamle unntatt.»⁴⁴

Denne kommentaren taler direkte imot punkt én fordi de kan komme seg rundt minene med sine egne båter og punkt to fordi de kunne bo provisorisk i båtene. Hofseth visste om båt kapasiteten til de evakuerte og så for seg at de som disponerte båt godt kunne få reise nordover uten at myndighetene måtte hindre dem i dette.

Spådommen om den sivile ulydigheten gikk i oppfyllelse og paradoksalt nok måtte Hofseth svare for seg i et intervju i Nordlys 4 juli, der han innrømmet at de fleste med båter hadde reist nordover mot myndighetenes forbud.⁴⁵ Det må ha vært svært frustrerende å se advarselens hans om de evakuertes uunngåelige tilbakekomst, bli til virkelighet. Hofseth sin bevissthet om at de evakuertes hjemreise var uunngåelig, må etter min mening ha påvirket han forhold til forbudet.

Det som blir veldig tydelig er at spesielt Hofseth så det som hensiktsmessig å få finnmarkingene hjem så fort som overhodet mulig. I brevet sitt forteller han også hvem han synes burde ta fatt på dette arbeidet snarest. «Skulle der gjøres noget effektivt måtte finnmarkingene selv ta fatt, og jeg tenkte da først og fremst på fylkesmann Gabrielsen som var den gamle, prøvede, lokalkjente administrator».⁴⁶ Hofseth sin anbefaling er slående, fordi

---

⁴³ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.92

⁴⁴ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.92

⁴⁵ Nordlys, 4 juli 1945, S.3

⁴⁶ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.89

det var Gabrielsen som fikk dette ansvaret. Da er det ikke vanskelig å tenke seg at Gabrielsen burde vært svært godt informert om Hofseth sitt standpunkt, og til en viss grad kunne vært enig med Hofseth.

At Hofseth forutså den sivile ulydigheten ville gjort det vanskelig for Gabrielsen å være uenig i synspunktene til Hofseth, spesielt ettersom den sivile ulydigheten utspilte seg på sommeren. Da Gabrielsen sendte Hofseth nordover for å etablere Finnmarkskontoret tilsier det en enighet mellom Gabrielsen og Hofseth.⁴⁷ Argumentet til Hofseth om å ikke hindre de evakuerte å reise, men heller legge til rette for at de skulle få komme hjem så fort som mulig, må ha påvirket hvordan de begge handlet som sjef for Finnmarkskontoret den sommeren. Det er med på å underbygge sjansen for deres manglende vilje til å regulere tilbakeflyttingen.

Forbudet til myndighetene var rasjonelt begrunnet, det var minefare på reiserutene og i de brente områdene. Provisorier kom til å ta lang tid, og det var langt fra innflyttingsklart i Finnmark. Planene for å gjenoppbygge Finnmark krevde mer tid og planlegging enn de hadde fått. På bakgrunn av de belyste holdningene til Hofseth og Gabrielsen mot forbudets begrunnelser, kan man anta at de valgte å se bort ifra sentralmyndighetens begrunnelser for et hjemreiseforbud. Det indikerer at de kan ha brutt med forbudet da de fikk ansvaret for å opprettholde det.

Kapittel 4, Hvorfor brøt folk forbudet?

Et kjent sitat som går igjen i mye av litteraturen om gjenreisningen av Nord-Troms og Finnmark, sa A.K Mikkola i en stortingsdebatt i 1945 «Enhver må huske på at det er kaldt å bo i tegninger i Finnmark». Niemi poengterer hvordan et slikt sitat viser den brede forståelsen blant Finnmarks befolkning, at de ikke trengte å forholde seg til statens planer og at de egentlig klarte seg best selv. Spesielt så lenge de fikk de materialene de trengte, så kunne de ordne resten av arbeidet. Det var ikke bare et utsagn på stortingets talerstol som underbygde dette, også brev adressert til statsråd for gjenreisningen Hans Gabrielsen i august 1945 inneholdt klaging over manglende materialer og for mye planer og typetegninger. Altså stod det ikke på befolkningens vilje til å ta fatt på gjenoppbygningen, men de manglet den støtten de trengte fra staten. Opplevelsen av det vi kan kalle et tregt byråkrati, stod i veien for at de

---

⁴⁷ Hauglid, 1985, S.121

skulle få startet på arbeidet, og det bidrog til at de tok saken i egne hender.⁴⁸

Oppgaven argumenterer ikke for at enkelt personene på Finnmarkskontoret spilte den utslagsgivende rollen for evakuerteres hjemreise sommeren 1945. Det var mange flere faktorer i spill. I litteraturen kommer finnmarkingenes enorme kjærlighet for hjemstedet sitt frem flere steder. Det mangler ikke eksempler på alt fra sanger dedikert til «sollandet» eller bønnfallelser til kongen om å få lov til å dra hjem.⁴⁹ Forholdene sørpå var ikke alltid like gode heller. Rasisme og diskriminering kommer tydelig til syne flere steder. Påstander om at de evakuerte var late, giddelause, drikkfeldige og umoralske var ikke uvanlig.⁵⁰ Ågot Thorsen som var ni år gammel i 1944, forteller at han hørte fæle historier om finnmarkingene sørpå. Det kunne til og med gå på så bisarre ting som at finnmarkingene hadde haler.⁵¹ Rasismen var antageligvis med på å dytte finnmarkingene nordover, og savnet etter et hjem med på å trekke dem i samme retning.

En del av de evakuerte fikk husly sørpå i diverse hytter og andre bygg som var forlatt av norske flyktninger i løpet av krigen.⁵² De fortsatte naturligvis ikke å være ledige så fort krigen tok slutt, da eierne av husene vendte tilbake. Det førte til at en del familier ikke fikk fast grunn under føttene i tiden etter frigjøringen. Noen måtte flytte rundt på seg og bodde i enda trangere kår enn de så for seg.⁵³ En slik uklarhet i hvor en skulle bo i nærmeste fremtid, skapte nødvendigvis en trang for noe tryggere. Det å kalle branntomtene i Finnmark for bedre enn uvisse grunn i sør, er kanskje vanskelig å se for seg. Likevel var det akkurat det finnmarkingene gjorde. I Nordlys lød det; «Heller branntomtene i Finnmark – enn opphold hos hyggelige landsmenn» artikkelen fra 26. juli 1945 er signert «Enok». I artikkelen ble forholdene med uvisse tilholdssteder og diskriminering nevnt, derfor kan en tenke seg at «hyggelige landsmenn» var ment ironisk.⁵⁴ Tydeligere ble det ikke, finnmarkingene ville hjem.

En del av de tvangsevakuerte hadde et avslappet forhold til myndighetenes forbud mot å reise hjem. Selv når myndigheter truet med å jage folk sørover med destroyere, tok de ikke myndighetene seriøst. Tvangsevakuerte Rokman Jakobsen uttalte seg i et intervju gjort av Anders Ole Hauglid i forbindelse med boken *Til befolkningen!*; «Men æ brau mæ ikke om

---

⁴⁸ Niemi, 2022, S.424

⁴⁹ Nielsen. R (1976) *Folket i hulene*, 1.utg, Tiden Norsk forlag- Oslo, S.138

⁵⁰ Nielsen. R (1998) *Brennende vinter*, 1.utg, G. Hagens Forlag – Hammerfest, S.206

⁵¹ Knudsen. A. M (1995) *Refugees in their own country*, 2.utg, Alta Museum, S.19

⁵² Knudsen, 1995, S.21

⁵³ Nielsen 1998, S.198

⁵⁴ Nordlys, 26 juli 1945, S.3

det.(...)» Rokman refererte til myndighetenes forbud og trusler om hva som kunne komme til å skje dersom han reiste nordover og hvordan han ikke «brau» seg om det. Han tok båten sin og reiste hjem mot forbudet.⁵⁵ Forholdet til myndighetenes forbud kommer helt tydelig frem, det var ikke noe man brydde seg om. Skildringen av den sivile ulydigheten som utspilte seg sommeren 1945 er et tegn på dette.⁵⁶ Den 4. juli skriver Nordlys «Finnmarkfolket strømmer hjem», Harald Hofseth lot seg intervjues i den samme artikkelen og innrømmet at alle som hadde skøyter, hadde begitt seg hjem.⁵⁷ Rokman var altså ikke alene, og det kan tenkes at hans standpunkt om å ikke «brau» seg om myndighetenes forbud, var gjellende for flere.

Enda en motivator for å komme seg hjem var faktumet at alt var brent ned og at alt måtte bygges opp fra bunnen av. I litteraturen og i flere artikler i avisen Nordlys kommer det frem hvor klare finnmarkingene er til å begynne arbeidet med å gjenreise landsdelen sin. De måtte ta arbeide i egne hender som Hofseth sa det i brevet sitt til myndighetene; «Oppmerksom på å ta saken i sin egen hånd, da den først og fremst angår dem»⁵⁸. Følelsen av at de selv måtte ta fatt på arbeidet, hvis ikke kom det til å bli for sent, var tydelig til stedet blant mange av de evakuerte.

En grunn til at de ønsket å ta fatt på arbeidet før det var for sent var nok på grunn av en bekymring for at ens eget hjemsted ikke kom til å bli gjenreist i det hele tatt. I et intervju med stortingsrepresentanter fra Nord-Norge gjort av Nordlys sin korrespondent i Oslo 17. juli 1945, spurte korrespondenten representantene om det var steder som ikke kom til å bli bygd opp igjen. Til svar fikk han latter og at de ikke hadde hørt noe om slike planer.⁵⁹ Representantenes svar kan en stille spørsmålstegn ved, for under planleggingen av gjenreisningen i London hadde mulighetene for at steder ikke skulle gjenoppbygges blitt en del av samtalen rundt gjenreisningen. I en tale på et folkemøte i februar 1945 i det befridde Vardø skal en representant fra myndighetene ha nevnt muligheten om å flytte Berlevåg til Kongsfjord, berlevågingene hadde svart momentant at det kunne ikke han bestemme.⁶⁰ Selv om stortingsrepresentantene ikke bekreftet noen plan om å la være å bygge opp mindre steder, kan en tenke seg at ryktene om Berlevåg hadde spredd seg til de evakuerte. Spørsmålet til journalisten og mulig ryktespredning fra planene i London, kan være tegn på at det var en reel bekymring blant finnmarkingene at deres sted ikke kom til å bli gjenreist.

---

⁵⁵ Hauglid, 1985, S.128

⁵⁶ Stenvold & Rønnebu, 2022, S.196

⁵⁷ Nordlys, 4 juli 1945, S.3

⁵⁸ Hofseth PM 9 mai 1945, Hentet fra Hauglid, 1975, S.95

⁵⁹ Nordlys 17. Juli 1945, S.4

⁶⁰ Dancke, 1986, S.34

Reaksjonen til berlevågingene tilsier at finnmarkingene ikke ville godta at deres hjemsted ikke kom til å bli gjenreist. Bekymringen kan derfor ha påvirket de til å bryte hjemreiseforbudet.

Nordover dro de, men ikke alle kom frem til branntomtene. Det var ganske mange som reiste til Tromsø og Harstad og ikke kom seg lenger nord selv om de skulle ønsket det. Det ble en oppsamling av folk i Tromsø og man måtte finne en alternativ måte å skaffe husly til de evakuerte. Det endte med at de satte opp samlingsleirer rundt om i landet. Det ble i alt satt opp 20 leirer i hele landet, men de største og viktigste var i og utenfor Tromsø og Harstad.⁶¹ Den første tiden var ikke disse leirene all verden å skryte av, leiren i Tromsø fikk sterk kritikk av sekretæren for finnmarkskomiteen i Oslo. Det var det verste han hadde sett og var ikke Tromsø by verdig mente han.⁶² Forholdene i leirene kan også vært en motivator til å komme seg tilbake til branntomtene.

Folk brøt altså forbudet av sammensatte grunner. I litteraturen vektlegges spesielt holdningene til de evakuerte som en grunn til den sivile ulydigheten. Det er fordi de var stae og utålmodige at ikke ønsket å forholde seg til myndighetene. For å summere litteraturens begrunnelser for den sivile ulydigheten, kan man bruke Gerhardsens ord i et foredrag nesten førti år senere i 1983; «De kom mot myndighetenes vilje, reiste for tidlig, myndighetene ville at de skulle vente til nye hus var bygd, men de hadde ikke tålmodighet til det»⁶³

Gabrielsen var etter all sannsynlighet kjent med både forholdene og holdningene til de evakuerte sørpå. Han hadde et masse møte i Oslo, der flere evakuerte var til stede og diskuterte deres felles problemer.⁶⁴ Samt at han gjorde sine oppgaver som statsråd i Oslo frem til 17. juli 1945 da han kom til Tromsø for å ta på seg rollen som sjef for Finnmarkskontoret.⁶⁵ I Oslo ble han trolig også godt kjent med bekymringene rundt sjansen for at gjenreisningen av mindre steder sto i fare. Det kan ha bidratt til at han fikk enda større sympati hos de evakuerte som brøt forbudet. Dette bekrefter ikke at han var med på å bryte forbudet, men det kan argumenteres for at sympatien han hadde bygd opp for de evakuerte, bidrog til hvordan han handlet i rollen som sjef for Finnmarkskontoret da han uunngåelig kom til å møte evakuerte som ville hjem.

---

⁶¹ Stenevold & Rønnebu, 2022, S.193

⁶² Nordlys, 20 august 1945, S.2

⁶³ Hauglid, 1985, S.128

⁶⁴ Nordlys, 2 juli 1945, S.1

⁶⁵ Nordlys, 18. juli 1945, S2

Kapittel 5, Gabrielsen og Hofseth sin sivile ulydighet

Jeg skal under komme med eksempler på Gabrielsen og Hofseths tilrettelegging av den sivile ulydigheten. Kapittelet er delt i to deler der den første delen er et konkret eksempel på at Gabrielsen sender et reisefølge nordover uten reisetillatelse. Den andre delen vil gå igjennom Finnmarkskontorets begynnelse og sammenligne kommunikasjon og handlinger til myndighetene før og etter etableringen av kontoret. Begge delene avsluttes med en drøfting av eksemplenes betydning for Finnmarkskontorets innblanding i den sivile ulydigheten.

Rolf Østlyngen sin historie

Under et Intervju av Rolf og Kirsti Østlyngen gjennomført av Inger Selven Watts i forbindelse med produksjonen av *De kom til oss* i 2014, kom Rolf inn på noe som kan tyde på at Hans Gabrielsen var med på å bryte myndighetenes reiseforbud. Under skal jeg presentere de vesentlige delene av intervjuet angående evakueringen og reisen tilbake og hvordan han opplevde at Gabrielsen hjalp de nordover da de ikke hadde reisetillatelse. Rolf sin fortelling gir altså konkret bevis for at Gabrielsen brøt med myndighetenes reiseforbud. Historien om familien Østlyngen under tvangsevakueringen er også gjengitt av Ottar Grimstad i Altaårbok fra 1996, artikkelen vil bli brukt som støtte til intervjuet.

Rolf Østlyngen fra Alta var 13 år gammel under tvangsevakueringen og kan derfor regnes som et tilregnelig vitne på det som skjedde sommeren 1945. Han og hans familie ble tvangsevakuert av tyskerne fra Alta, med båt i flere dager og netter og til slutt med tog fra Mosjøen i Nordland til Verdal i Trøndelag.⁶⁶ I Verdal bodde familien på en stor gård gjennom våren og sommeren. Men sommeren 1945 bestemte de seg for å reise nordover igjen selv om det var ulovlig. De fikk sammen med 30 altaværingene i Verdal leid seg en båt fra trondheimsselskapet «Frostfilet». Veien nordover ble ikke problemfri, de støtet på grunna ytterst i Trondheimsfjorden, og etter at de fikk tak i ny båt fra samme selskap, ramlet Rolf i vannet. På hengende håret ble han reddet, og ferden nordover fortsatte.⁶⁷ Da de ankom Tromsø hadde de ikke råd til å legge til kai i Tromsø og ble møtt av fylkesmann og sjef for Finnmarkskontoret Hans Gabrielsen. Ifølge Rolf skal Gabrielsen ha fortalt de følgende; «Si til mannskapet at de skal føre dere til Finnmark, og hvis de spør så skal du si at du skal hilse dem fra meg.» Til Finnmark dro de uten mer dramatik på reisen.

---

⁶⁶ Side 3, Intervju av Rolf og Kirsti Østlyngen, Gjennomført av Inger Selven Watts 25.03.2014, i forbindelse med Boken “de kom til oss” av Inger Selven Watts, 2016

⁶⁷ Side 5, Intervju av Rolf og Kirsti Østlyngen, Gjennomført av Inger Selven Watts 25.03.2014, i forbindelse med Boken “de kom til oss” av Inger Selven Watts, 2016

I gjenfortellingen av familien Østlyngen sin reise nordover i Altaårbok, kommer det frem at de var lengre i Tromsø enn de hadde ønsket, fordi de ikke fikk reise nordover. Om Gabrielsen er det gjengitt på denne måten; «Fylkesmann Gabrielsen var også i Tromsø og han både hadde – og tok seg – vide fullmakter». Faren til Rolf, Ole Østlyngen tok saken i egne hender og fikk tak i Gabrielsen selv. Han skal ha sagt til Ole; «Gå til kapteinen og si at dere har min tillatelse, så bare gå». Etter en lusekur, skal de ha fått reise videre til Alta.⁶⁸

Gitt at Rolf Østlyngen husker riktig og har gjenfortalt historien om tilbakereisen til Alta på en god måte, er denne hendelsen et tydelig bevis på at Gabrielsen var med på å sende minst 30 mennesker nordover ulovlig. Da mener jeg det kan være grunn til å tro at det skjedde ved flere anledninger. Både hvordan Rolf husker hendelsene og måten det er gjenfortalt på i Årboken, tilsier at Gabrielsen skal ha vært med på å bryte reiseforbudet. Hvis en i tillegg tar med at han visstnok både hadde og tok seg vide fullmakter, kan det tyde på at det var noe han hadde anledning til, og trolig gjorde ved flere anledninger. Sannsynligheten for dette underbygges betraktelig om Gabrielsen sine holdninger til forbudet sammenfaller med slik det er beskrevet tidligere i oppgaven.

Mangelen på funn eller tilgjengeligheten av slike historier kan være et argument for at Østlyngens historie, har mindre troverdighet og gir påstanden i oppgavens forskningshypotese mindre argumentasjonskraft. Likevel vil jeg ikke si at det avkrefter påstanden. Der kan være flere grunner til at jeg ikke har funnet flere konkrete eksempler på brudd av reiseforbudet.

Først og fremst var en slik handling i strid med myndighetenes pålegg og kunne potensielt gi konsekvenser for Hofseth og Gabrielsen, dette belyses senere i oppgaven. Frykten for konsekvenser, kan ha gjort at de ba folk de sendte nordover om å ikke videreformidle det som hadde skjedd, og at dette ble etterfulgt.

En annen begrunnelse kan være min egen manglende kunnskap om lokalhistorielitteraturen og at jeg derfor ikke har klart å finne frem til de historiene som er der ute. Et bedre kunnskapsgrunnlag om lokalhistorielitteraturen i Finnmark og Nord-Troms kunne derfor enklere avslørt flere lignende historier. Funnet av Østlyngen sin historie kan underbygge dette, det var Inger Selven Watts som intervjuet Østlyngen om hvordan det var å være tvangsevakuert. Gabrielsen sin rolle i historien var ikke noe hun selv la vekt på, men når jeg pratet med henne om min oppgave, mintes hun intervjuet og hendelsen med Gabrielsen

---

⁶⁸ Grimstad, O, (1996) *Ole Østlyngen – en foregangsmann*. Alta Historielag (Red.) *Altaboka 1996 – Hjemkomst og gjenreisning* (utg 1, bind 1, S.76-84). Alta Historielag, S.82

og ga intervjuet til meg.⁶⁹ Uten hennes intervju og kunnskap om tvangsevakueringen ville jeg ikke hatt et slikt konkret eksempel. Sjansen for at der finnes flere historier som viser Gabrielsen eller Hofseth i en slik situasjon, er antageligvis stor.

En siste mulighet er at Østlyngen sin historie er et enkelttilfelle. Om det stemmer, vil ikke historien være et godt argument for at Gabrielsen brøt forbudet ved flere anledninger. Hadde det vært tilgjengelig flere historier lik Rolf Østlyngen sin, der man får konkrete referanser til at Gabrielsen eller Hofseth sendte folk nordover uten reisetillatelse, ville det vært enda større belegg for påstanden om deres aktive rolle i den store sivile ulydigheten. Trolig vil det kreves et grundig kjennskap til lokalhistorielitteraturen i Finnmark og Nord-Troms for å finne lignende historier. Det å gjennomføre intervjuer med folk som kunne opplevd dette i 1945 kan være vanskelig da de vil være opp imot 100 år gamle. Derfor vil de sikreste bevisene kommet i form av brev eller dagboknotater som skildrer lignende hendelser.

Finnmarkskontorets begynnelse

Oppstarten av Finnmarkskontoret markerer et skille i hvordan myndighetene i Finnmark behandlet de tvangsevakuerte på. Kommunikasjon, handling, og det jeg kaller et stemningsskifte i avisene er noe av det som forandres etter etableringen av Finnmarkskontoret. Kritikken av kontoret kommer fra vanlige folk i avisene, men som denne delen av oppgaven skal belyse, opplevde Hofseth og Gabrielsen å miste tilliten fra sentralmyndighetene. Under vil en indisiekjede presenteres som skal sannsynliggjøre Finnmarkskontorets manglende kontroll av de hjemreisende.

En forklaring i litteraturen på hvorfor Finnmarkskontoret ikke beordret folk som hadde reist ulovlig nordover sørover igjen, var fordi maktbruken det ville krevd kom til å ligne for mye på tyskernes tvangsevakuering. En slik reevakuering var derfor ikke en mulighet. Norge var blitt fritt og den form for tvang var noe man forholdt seg for gode til.⁷⁰ Det forklarer derimot ikke hvorfor Finnmarkskontoret unnlot å hindre evakuerte å reise tilbake. Man kan godt argumentere for at tvangen som krevdes for å hindre noen i å reise, ikke kan sammenlignes med mengden tvang som trengtes for å hente hjemreiste evakuerte

---

⁶⁹ Inger Selven Watts jobber i administrasjonen på institutt for moderne samfunns historie ved NTNU. Det var i min rolle som tillitsvalgt ved instituttet jeg kom i kontakt med henne. Jeg visste at hun hadde skrevet om tvangsevakueringen og presenterte derfor forskningsspørsmålet mitt til henne. Det var i den sammenheng jeg fikk tak i intervjuet, det ble sendt til meg på e-post 19. januar 2024.

⁷⁰ Hauglid, 1985, S.132

sørover igjen. Den forskjellige graden av tvangsbruk i de forskjellige scenarioene, gjør at sannsynligheten for at frykten for å minne om tyskerne ved en opprettholdelse av forbudet ikke er like gjeldende. Skildringen min av hvordan det ville krevd forskjellig grad av tvangsbruk gjør at litteraturen ikke kan forklare den manglende kontrollen av hjemreise på samme måte som den forklarer uviljen til å reevakuere de som allerede hadde reist. Det er med på å skape rom for denne oppgavens påstand om kontorets bevisst manglende kontroll av den sivile ulydigheten.

Der finnes eksempel på at det var blitt ført kontroll av hjemreisende tidlig på sommeren, så tidlig at det var så vidt Gabrielsen var kommet ut av Grini og Hofseth var på vei til Oslo fra sitt eksil opphold i Stockholm. I en kunngjøring i Nordlys 15. mai 1945 opplyste distriktssjef Hans Holmboe om at folk brøyt med forbudet og han så det som nødvendig å sette ut vakthold og sende folk sørover, samt anmelde de forholdene som skulle oppstå.⁷¹ Holmboe virker til å handle i tråd med sentralmyndighetenes forbud. Det samme ble gjentatt enda sterkere i en orientering i Nordlys 19. mai 1945 fra den eneste norske Zone Commander i Norge de første fredsdagene, Oberst Munthe Kaas. Han skrev at sivil befolkningen måtte ta det med ro og vente til minesituasjonen var avklart før folk reiste nordover. I orienteringen bekreftet han at det var satt ut vakthold ved flere fjorder for å hindre folk å reise nordover.⁷² Den 26. mai ble det bekreftet at folk ble tatt i å reise ulovlig nordover og derfor sendt tilbake.⁷³ Da Hofseth og senere Gabrielsen kom nordover for å etablere Finnmarkskontoret og dermed også ansvaret for å føre kontroll av de tilbakereisende så der ikke ut til at det ble ført den samme kontrollen som tidligere på sommeren. Jeg finner ingen bevis for at de skal ha nektet noen å reise nordover eller å ha satt inn tiltak for å stoppe de. Slik som kunngjøringene i Nordlys opplyser at Holmboe og Munthe Kaas gjorde. Det kan tyde på et skille før og etter etableringen av Finnmarkskontoret.

Harald Hofseth fikk ansvaret for å etablere kontoret på vegne av statsråd for gjenreisning Gabrielsen, og reiser uten han til Tromsø i slutten av juni.⁷⁴ Her jobbet Hofseth med å anskaffe kontorlokaler, noe han fikk til i de gamle museums lokalene i byen. Det var for lite plass i forhold til antall folk som måtte til for å gjennomføre arbeidsmengden som sto foran dem.⁷⁵ Løsningen ble å flytte kontoret til Harstad.⁷⁶ Denne flyttingen ble fastsatt 19 juli

---

⁷¹ Nordlys 15. mai 1945, S.3

⁷² Nordlys, 19. mai 1945, S.1

⁷³ Nordlys, 26. mai 1945, S.2

⁷⁴ Dancke, 1985, S.65

⁷⁵ Nordlys, 18. Juli 1945, S.2

⁷⁶ Nordlys, 19. Juli 1945, S.2

1945, det var over 2 måneder etter freden og forbudet mot å reise tilbake var på plass. Det tok også tid å få på plass kontoret i Harstad. På bakgrunn av dette kan man argumentere for at det var nokså urealistisk for kontoret å opprettholde hjemreiseforbudet under den ressurskrevende oppstartsprosessen. Trolig var både Gabrielsen og Hofseth innforstått med dette. Forståelsen for hvor vanskelig det var å opprettholde forbudet, kan indikere at de prioriterte vekk å opprettholde forbudet.

Problematikken rundt det å opprettholde forbudet skildres ikke av de med ansvar for det i samtiden, men utdypes av den nye statsråd for gjenreisningen Peder Holt i en stortingsdebatt oktober 1946. Han fortalte tydelig at det hadde vært en unik situasjon for Finnmarkskontoret det siste året, siden de hadde et altomfattende ansvar for å opprettholde myndighetenes oppgaver i Finnmark. Ifølge Holt hadde ikke dette skjedd før i Norges historie over et så stort område. Derfor påpekte han i den samme talen at kontoret måtte ha en viss grad av selvstyring, fordi de hadde bedre oversikt over ressurser og situasjonen i Finnmark enn det som var mulig fra Oslo.⁷⁷ Det kan hende at Holt sa det på denne måten fordi han visste at sentralmyndighetenes forbud mot å reise nordover ikke var blitt fulgt opp på en tilstrekkelig måte av Finnmarkskontoret. Med et slikt forbehold, beskyttet han de som drev Finnmarkskontoret indirekte.

I februar 1946 holdt Holt et foredrag i Bergen og kunne fortelle følgende om den sivile ulydigheten; «Det hele gikk jo temmelig ukontrollert. Det var i det hele tatt ikke mulig å stanse strømmen nordover». Forfatteren som siterer Holt, Øystein Bottolfsen presenterer sitatet sammen med en tolkning som går ut på at Finnmarkskontoret ikke klarte å stoppe den sivile ulydigheten og at de dermed prøvde.⁷⁸ Hvis det var tilfellet svekker det min påstand om at de unnlot å følge opp forbudet. Jeg mener man kan tolke sitatet på en annen måte, som et forsøk på igjen å indirekte beskytte Finnmarkskontorets manglende kontroll eller til og med tilrettelegging for den sivile ulydigheten, ved å gi dem et forbehold om hvor vanskelig det var å føre kontroll av strømmingen nordover. Hvis min tolkning stemmer styrker det sannsynligheten for at Hofseth og Gabrielsen unnlot å følge opp reiseforbudet. Usikkerheten rundt dette sitatet svekker påstanden om Hofseth og Gabrielsen, men ikke i en sånn grad at deres innblanding kan avkreftes.

Hofseth var alene om å sette opp Finnmarkskontoret før 19 juli da Gabrielsen kom nordover.⁷⁹ Hofseth sitt standpunkt imot å sette inn hindringer for sivilbefolkningens

---

⁷⁷ Dancke, 1986, S.66

⁷⁸ Bottolfsen, 1990, S.377

⁷⁹ Nordlys, 19. juli 1945, S.2

tilbakekomst var langt fra hemmelige ovenfor Gabrielsen, ettersom man må anta de hadde hatt kontakt gjennom arbeidet med planleggingen av Finnmarkskontoret.⁸⁰ Det er derfor ingen grunn for Gabrielsen å tro at Hofseth skulle ha forhindret noen å reise nordover, og derfor ville det også vært spesielt om Gabrielsen og alle involverte i utsendelsen av Hofseth, forventet at han kom til å håndheve hjemreiseforbudet særlig strengt.

Om min påstand over stemmer, ville det vært veldig rart om Gabrielsen, som representant fra Finnmark i sentralmyndighetene hadde et annet syn på det som skjedde enn Hofseth selv. Det tyder på at både Hofseth og Gabrielsen ikke var motivert til å sette inn tiltak mot hjemreisende, selv om det skulle vært deres mandat. Peder Holt gjør det tydelig i ettertid at det var en svært vanskelig oppgave for Finnmarkskontoret å opprettholde et slik forbud i startfasen. Historiker Trond Dancke beskriver det slik; "Under disse ugunstige startvilkår fikk de første funksjonærer en voldsom påkjenning med å betjene de tusener av evakuerte som passerte Tromsø og Harstad på hjemveg".⁸¹ I den uoversiktlige etableringsfasen måtte de ta på seg store oppgaver, samtidig som de skulle håndtere mengdene med folk som reiser nordover. På bakgrunn av de belyste holdningene ser jeg liten grunn til å tro at forbudet ble prioritert av hverken Hofseth eller Gabrielsen i den hektiske oppstartsfasen.

Selv om myndighetene er klare på at det er forbudt å reise nordover, er aktører som Hofseth mindre klare på forbudet enn myndighetene er tidligere på sommeren. I et intervju med Nordlys 4 juli 1945, synes Hofseth nesten likegyldig til at folk brøyt forbudet. Da avisen spurte direkte om hvor mange som kunne reise nordover sommeren 1945, svarte han unnnvikende med å si «Det er umulig å svare på det. En masse folk er jo allerede reist». Hofseth kom ikke med noen trussel om å sende folk sørover, ingen ord om uansvarlighet, det var ingenting med svaret til Hofseth som tilsa at det var ulovlig å reise nordover. Hofseth drev her nærmest en form for dobbelkommunikasjon.⁸² I samme avis nesten en måned senere, den 30. juli, spurte avisen «Føres det ingen kontroll med innflytningen til Finnmark». Det kom frem at det var strenge krav om å få reisetillatelse fra fylkesmannen. Samtidig som de skildret hvordan en reisende som skulle til Finnmark «overhodet ikke hadde blitt spurt om han hadde innreisetillatelse» og at han bare kunne bestille billett og reise sammen med familien sin uten at noen sjekket papirene. Avslutningsvis i artikkelen advarte de om hvordan bosituasjonen forverres i blant annet Vadsø fordi det kom for mange evakuerte nordover.⁸³

---

⁸⁰ Hauglid, 1985, S.121

⁸¹ Dancke, 1986, S.66

⁸² Nordlys, 4 juli 1945, S.3

⁸³ Nordlys, 30 juli 1945, S.2

Intervjuet fortalte om myndighetenes forbud, men viste samtidig at myndighetene ikke fulgte opp forbudet i det hele tatt. De sto igjen med ord, slik som advarselen om forverret boligsituasjon, og som trusselen om destroyeren som skulle jage Rokman og familien sørover. Men ingen destroyer var på plass, og heller ingen kontroll av reisetillatelse. Det virker som myndighetenes forbud mot hjemreise, ikke samsvarer med det Finnmarkskontoret gjorde av praktiske restriksjoner på hjemreise. Det er med på å underbygge min påstand om Hofseth og Gabrielsen sin aktive rolle i å bidra til den store sivile ulydigheten som spilte seg ut sommeren 1945.

Det som var gjennomgående for kommunikasjonen før Finnmarkskontoret var etablert, var hvordan det til enhver tid ble presisert hvor ulovlig det var å reise nordover og at det ikke måtte skje, samt hvordan der ble ført kontroll av evakueres reisetillatelse.^{84 85 86 87} I alle avisartiklene som det refereres til kom uttrykkelsen av forbudet direkte fra myndighetene gjennom Nordlys. Det kom som kunngjøringer eller som beretninger fra de med ansvar for myndighetene. I beretningene kom det også frem hvordan de sendte folk sørover igjen da de ble tatt i å bryte forbudet, samt at det var oppsatt vakt hold på reiseruta nordover. Myndighetene i Finnmark før kontorets begynnelse kommuniserte altså forbudet klart og tydelig, mens de ikke gjorde det etter etableringen av kontoret. Som tidligere poengtert fulgte ikke kontoret opp det myndighetene sa de skulle ved flere anledninger utover på sommeren. I avisen Nordlys kan det som oppleves som et stemningsskifte etter at Finnmarkskontorets etablering. Forbudet ble ikke lenger presisert av myndighetene i avisen, men heller av andre som kritiserte nettopp myndighetene. Hofseth og Gabrielsen sine holdninger til forbudet kan være en forklaring på dette stemningsskiftet og mangelen på kunngjøringer og beretninger om hvor ulovlig det var å reise tilbake.

Ifølge historiker Anders Ole Hauglid nøt Gabrielsen stor respekt hos finnmarkingene og ble omtalt som «Kong Hans»⁸⁸ Likevel mottok han sterk kritikk i avisene utover sensommeren 1945. Det var flere som kritiserte Finnmarkskontorets prioriteringer og mangelen på materialer som ikke var sendt nordover, noen kritiserte også manglende tiltak mot brudd på reiseforbudet. Gabrielsen svarte ikke på kritikken i avisene. Et eksempel kom fra avisen Finnmarken 7 september 1945, der skrev redaktøren om hvordan finnmarkingene

---

⁸⁴ Nordlys, 15. mai 1945, S.3

⁸⁵ Nordlys, 19.mai 1945, S.1

⁸⁶ Nordlys, 26. mai 1945, S.2

⁸⁷ Nordlys, 1. juni 1945, S.2

⁸⁸ Hauglid, 1985, S.141

kviet seg for å kritisere gjenreisningsmyndighetene. Materialer på avveie og en svær funksjonærstab som ikke fikk gjort det de hadde lovet var noe av det som ble nevnt av redaktøren. Han stilte seg spørsmålet om administrasjonen kanskje heller burde vært opptatt av å løse finnmarkingenes problemer, enn å fokusere på å bygge ut en svær funksjonærstab.⁸⁹ Enda tidligere enn det igjen kom det et opprop fra Finnmarkskommunene Vardø, Berlevåg, Sør-Varanger, Vadsø og Tana om at det ikke var plass til flere folk. De ba om at reisetillatelser ikke måtte innfris, og etterspurte bedre kontroll av reisetillatelsene av de som kom nordover. Gabrielsen kommenterte ikke dette, men i samme avis samme dag oppfordrer han til begynnelsen av trålfiske.⁹⁰ Grunnen til at Gabrielsen ikke svarer, er noe uklart, men det er grunn til å tro at han fikk han med seg kritikken i avisene da han uttalte seg i samme avis om noe annet. Mangelen på svar kan derfor ikke forklares med uvitenhet. Det kan antas at han ikke hadde tid til å svare på all kritikken på grunn av mengden og prioriterte etableringen av Finnmarkskontoret istedenfor å svare i avisene. Dette bidrar til en oppfattelse av at Gabrielsen gjorde ting på sin egen måte, noe som skulle vise seg å få konsekvenser for han.

Misnøyen mot Gabrielsen var ikke bare hos folk og i avisene. Også myndighetene så ut til å ha et problem med Gabrielsen. Allerede i november 1945 fikk Gabrielsen beskjed om å gå fra jobben som sjef for Finnmarkskontoret og Didrich H. Lund tok over som direktør for Finnmarkskontoret, utnevnt av statsråd Peder Holt.⁹¹ Dette skjedde i sammenheng med Gerhardsen sin nye regjering der Holt fikk rollen til Gabrielsen som statsråd for gjenreisningen.⁹² Valget til Holt kan sees som en reaksjon på misnøyen som oppstod rundt Gabrielsen sin ledelse av finnmarkskonotret. Det kan være at Holt og administrasjonen i Oslo, reagerte på denne måten fordi de skjønnte at Gabrielsen ikke fulgte opp den sivile ulydigheten på en tilstrekkelig måte.

Harald Hofseth mistet også sin rolle i Finnmarkskontoret etter hvert. Det blir beskrevet av Hauglid som at han var falt i «unåde» hos kontoret.⁹³ Han fikk jobb som veggjef i Finnmark vegvesen i 1947.⁹⁴ Hvorfor han er falt i unåde kommer ikke Hauglid inn på og litteraturen forklarer ikke dette ytterligere. Beskrivelsen sammenfaller med narrativet

---

⁸⁹ Finnmarken, 7. september 1945, S.1

⁹⁰ Nordlys, 12. Juli 1945, S.1-3

⁹¹ Niemi, 2022, S.408

⁹² Dancke, 1986, S.69

⁹³ Hauglid. A. O, (1985) *Ei ny tid i emning – Gjenreisningsperioden i Varangerdistriktet*. Varangerårbok (Red.) *Varangerårbok 1985* (utg 1, bind 1, S.9-39). Historielagene i Varangerregionen, S.21

⁹⁴ Dancke, 1986, S.39

om at Hofseth ikke gjorde det sentralmyndighetene ville.

Noe som peker i retning av at Gabrielsen og sentralmyndighetene ikke alltid gikk i takt med hverandre var at de «omplasserte» han til Oppland fylke, som fylkesmann der istedenfor i Finnmark i 1948.⁹⁵ Ifølge Hauglid skal dette ha vært fordi Gabrielsen hadde en så sterk rolle i Finnmark og stilte krav om sin medvirkning i fylkesgjenreisningsnemda.⁹⁶

Hofseth og Gabrielsen kan ha vært med på å bryte med sentralmyndighetenes føringer om å hindre folk i å reise tilbake og falt i unåde hos myndighetene.

Mangelen på begrunnelse for deres avskjed i rollene ved Finnmarkskontoret bekrefter ikke påstanden om deres innblanding i den sivile ulydigheten, men det sannsynliggjør at de var i konflikt med sentralmyndighetene. Grunnen til konflikt kan ha vært deres uvilje til å følge opp reiseforbudet.

Endringene som skjer etter at Finnmarkskontoret blir etablert, markerer et tydelig skille på hvordan myndighetene i Finnmark behandlet forbudet til sentralmyndighetene. Kommunikasjonen, handlingene, kritikken og til slutt konsekvensene for de ansvarshavende for Finnmarkskontoret er med på å underbygge dette. Delkapittelet har samlet disse argumentene i en indisiekjede som samlet sett sannsynliggjør påstanden om Hofseth og Gabrielsens aktive rolle i den sivile ulydigheten.

Kapittel 6, Konklusjon

Opgaven har presenter en indisiekjede av argumenter som er ment å underbygge påstanden om at Harald Hofseth og Hans Gabrielsen spilte en aktiv rolle i den store sivile ulydigheten. Den kritiske gjennomgangen av litteraturen belyste rotete behandling av antall tilbakevendte og ga uttrykk for en usikkerhet rundt antallet som brøt med forbudet. Oppgaven svarer ikke konkret på hvor mange som reiser tilbake, men viser at tvilen knyttet til antallet tilbakereisende kan være fordi Finnmarkskontoret unnlot å føre kontroll av tilbakeflyttingen, det sannsynliggjør påstanden for oppgaven.

Redegjørelsen for hvorfor myndighetene satte opp forbudet og sammenligningen med Gabrielsen og Hofseth sine holdninger til begrunnelsene, gir en forståelse av myndighetenes tankeprosesser rundt den akutte gjenreisningen. Samtidig som det gir et grunnlag for å si at

---

⁹⁵ Dancke, 1986, S.38

⁹⁶ Hauglid, Varangerårbok, 1985, S.22

Hofseth og Gabrielsen kunne vært uenige i forbudet. Uenigheten vises tydelig frem i brevet til Hofseth. Den mulige uenigheten med forbudet, er med på å sannsynliggjøre påstanden om at de unnlot å følge opp forbudet.

Gjennomgangen av finnmarkingenes forhold til Finnmark og forholdene de levde under sørpå, er med på å forklare hvorfor de reiste nordover mot myndighetenes forbud. Gabrielsens rolle i Oslo før han kom nordover, gjorde at han etter all sannsynlighet fikk med seg disse faktorene. Antagelsen gjør at Gabrielsen kan ha hatt sympati med de hjemreisende og derfor kan det ha påvirket hvordan han handlet i møte med de evakuerte nordpå. En følelsesmessig dimensjon til arbeidet med gjenreisningen er også tilskrevet Hofseth som var godt kjent med Finnmark og hadde selv mistet huset sitt i Vadsø under krigen.

Historien om hvordan Gabrielsen sendte reisefølget til Østlyngen nordover uten reisetillatelse er det sterkeste argumentet for påstanden. Den plasserer Gabrielsen i en situasjon der han tar seg fullmakt til å sende 30 finnmarkinger nordover uten reisetillatelse. Denne hendelsen gir ikke bare et konkret bevis for at Gabrielsen brøt forbudet minst en gang, men er med på å gi grunnlag for han kan ha gjort det flere ganger.

Undersøkelsen av Finnmarkskontorets begynnelse er med på å belyse et skille før og etter etableringen av kontoret. Det kommer tydelig frem at før etableringen av kontoret var det en mer aktiv regulering av tilbakevendingen, enn etter etableringen. Kommunikasjonen og tiltakene får en annen form i avisene og forbudet kommer ikke like godt frem. Skildringen av oppstarten av kontoret der Hofseth får mandat fra Gabrielsen til å starte kontoret, kan tyde på Gabrielsens uvilje til å følge opp forbudet, gitt at Gabrielsen var klar over Hofseth sin holdning om å sende folk nordover så fort som mulig. Den manglende kontrollen av tilbakevendte etter etableringen av Finnmarkskontoret kan sees som et argument for at de var bevisst med på å bryte forbudet.

Opgaven klarer ikke å bekrefte påstanden om Hofseth og Gabrielsen sin aktive rolle i den sivile ulydigheten. Indisiekjeden av argumenter sannsynliggjør påstanden, men for å kunne fullt ut kunne konkludere med deres aktive rolle, måtte man ha vist til flere historier lik Rolf Østlyngen sin. Med flere konkrete historier som plasserer enten Hofseth eller Gabrielsen i en situasjon der de bryter direkte med myndighetenes forbud, ville påstanden i oppgaven vært bekreftet. Som diskutert kan det være flere slike historier i lokalhistorielitteraturen eller i arkivmaterialet i form av brev eller dagboknotater.

De sterkeste argumentene mot påstanden min er Peder Holt sitt sitat fra 1946 fra et foredrag i Bergen der det kan synes at han forklarer den sivile ulydigheten med at de ikke klarte å holde kontroll på de hjemreisende, noe som tilser at de prøvde å holde kontroll. Altså

kan man argumentere for at Finnmarkskontoret ikke klarte å hindre den sivile ulydigheten på grunn av manglende ressurser og ikke manglende vilje. Det går tydelig imot min påstand om at de unnlot å holde kontroll. Mangelen på historier lik Østlyngen sin er også et sterkt argument mot påstanden om Finnmarkskontorets manglende oppfølging av reiseforbudet.

Oppgaven min bidrar til å sette søkelys på måten litteraturen har behandlet antallet hjemreisende og Finnmarkskontorets rolle under den sivile ulydigheten. Man kan derfor etterspørre at de med stor kunnskap om dette bør ta forskningsspørsmålet videre. Da er det naturlig å tenke på gjenreisningsmuseet i Hammerfest, som jobber med spørsmål tilknyttet gjenreisningen. Kanskje kan deres kildemateriale om gjenreisningen inneholde flere eksempler på Gabrielsens og Hofseths aktive deltagelse i den sivile ulydigheten og derfor kunne bekrefte eller avkrefte forskningsspørsmålet mitt.

Kildehenvisninger

Litteraturliste

Baumgartner, J. (1981). *Newspapers as historical sources. Philippine Quarterly of Culture and Society*, 9(3), 256–258. Url: <https://www.jstor.org/stable/29791732?seq=1>

Bottolfsen, Ø (1990). *Finnmarks fylkeskommunes historie 1840-1990*, Utg. Finnmark fylkeskommune 1990. url: <https://www.nb.no/items/fe66082c161551d1df7ee4f300681e76?page=0>

Dancke, Trond M.E. (1986) *Opp av ruinene, gjenreisningen av Finnmark 1945-1960*. Utg. Gyldendal Norsk Forlag-Oslo, Url: <https://www.nb.no/items/2408d07fada28603e4c1fc9195c190c6?page=0>

Fagertun, F, Soleim. M. N, & Bones. S, (2022) *Ut av Tysklands grep: militær frigjøring og tysk avvikling*. Stian Bones (Red.) *Andre verdenskrig i nord: Kampen om frihet*. (utg 1, bind 3, S.245-295). Orkana Akademisk

Grimstad, O, (1996) *Ole Østlyngen – en foregangsmann*. Alta Historielag (Red.) *Altaboka 1996 – Hjemkomst og gjenreisning* (utg 1, bind 1, S.76-84). Alta Historielag

Grove K. & Heiret. J (2022) *Å arbeida med munnlege kjelder*. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter* (utg 3, bind 1, S.122-147). Universitetsforlaget 2018 – Oslo

Hauglid, A. O, (1985) *Ei ny tid i emning – Gjenreisningsperioden i Varangerdistriktet*. Varangerårbok (Red.) *Varangerårbok 1985* (utg 1, bind 1, S.9-39). Historielagene i Varangerregionen. Hentet som PDF fra Varangerårbok etter etterspørsel på Facebook, skal være gjengitt i varangerårbok 2019.

Hauglid, Anders Ole, (1975) *Gjenreisninga av Finnmark og Nord-Troms 1945 – 1948 – 1952*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø våren 1975

Hauglid, Anders Ole. (1985). *Til befolkningen!: Brannhøsten 1944: gjenreisningen etterpå* Utg. Universitetsforlaget- Tromsø, Url: <https://www.nb.no/items/1e834db4b430c6a08292ce1859b3100f?page=0>

Knudsen, A. M (1995) *Refugees in their own country*, 2.utg, Alta Museum, Url: <https://www.nb.no/items/d4f519fe26c28e11df9959fe94449820?page=0>

Melve, L, (2022) *Kildekritikk – en kort historikk*. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter* (utg 3, bind 1, S.34-43). Universitetsforlaget 2018 – Oslo

Nielsen, R (1976) *Folket i hulene*, 1.utg, Tiden Norsk forlag- Oslo Url: <https://www.nb.no/items/faeccef72b993e3d07464472347be33b?page=0>

Nielsen. R (1998) *Brennende vinter*, 1.utg, G. Hagens Forlag – Hammerfest, Url: <https://www.nb.no/items/e814c25f827ce04bd9a253e5ee58fd12?page=0>

Niemi. E (2015) Avslutning – Historisk oversikt. Fredrik Fagertun (Red.) *Krig og frigjøring i nord*. (utg 1, bind 1, S.163-182). Orkana Akademisk, Url: <https://www.nb.no/items/c281a546fddee6dee5d4bd6c757abcb2?page=165>

Niemi, E (2022) Gjenreisning av Nord-Troms og Finnmark. Stian Bones (Red.) *Andre verdenskrig i nord: Kampen om frihet*. (utg 1, bind 3, S.407-447). Orkana Akademisk

Ryymin. T, (2022) *Å arbeide med tekstanalyse*. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Red.) *Historikerens arbeidsmåter* (utg 3, bind 1, S.44-69). Universitetsforlaget 2018 – Oslo

Skanche, K. H (2015) Reetablering av sivil administrasjon i Finnmark, 1943-1945. Fredrik Fagertun (Red.) *Krig og frigjøring i nord*. (utg 1, bind 1, S.39-49). Orkana Akademisk, Url: <https://www.nb.no/items/c281a546fddee6dee5d4bd6c757abcb2?page=39>

Stenvold. H & Rønnebu G. L (2022) Tvangsevakuering. Stian Bones (Red.) *Andre verdenskrig i nord: Kampen om frihet*. (utg 1, bind 3, S.171-199). Orkana Akademisk

Aviser

Finnmarken. (1945, 7. september) Side 1, *En ny katastrofevinter i Finnmark! Vinteren står for døren og folk bor i telt, gammer og jordhuler uten ovner, dører og vinduer*. Url: <https://www.nb.no/items/8d2b533c170537e5f4a2674d1caa7a3d?page=0>

Nordlys. (1945, 15. mai) Side 3, *Kunngjøring*. Url: <https://www.nb.no/items/dfe8d64473219b6191ffef85af50b40b?page=1>

Nordlys. (1945, 19. mai) Side 1, *Overtakelsen av Nord-Norge går over forventning godt, Oberst Munthe Kaas orienterer om situasjonen*. Url: <https://www.nb.no/items/c9aa9d9b26418ec8fc556a8b40457fe1?page=0>

Nordlys. (1945, 26. mai) Side 2, *De evakuerte må ikke reise til Tromsø*. Url: <https://www.nb.no/items/c15f40a72fbc4bb5e3c794261602d5e3?page=1>

Nordlys. (1945, 1. juni) Side 2, *Opplysningskontor for Finnmark opprettet i Tromsø* Url: <https://www.nb.no/items/6ea00279969c4762f174dbfa32995fad?page=1>

Nordlys. (1945, 2. juli) Side 1, *Det store Finnmarksmøte i Oslo, Statsråd Gabrielsen ser ikke lyst på heimflyttingsproblemet*. Url: <https://www.nb.no/items/595880bf9a55951db4cf75df2c1d5725?page=0>

Nordlys. (1945, 4. juli) Side 3, *Finnmarks folket strømmer hjem, alle som har skøyter er dratt nordover*. Url: <https://www.nb.no/items/19aa047ee6fe5141303afe048e3dd3ff?page=1>

Nordlys. (1945, 12 juli) Side 1-3, *Statsråd Gabrielsen går inn for trålfiske! Han mener at det er nødvendig av konkurransehensyn og Finnmarkskommuner roper stop, folk må ikke komme oppover*. Url: <https://www.nb.no/items/7a5cc9f89f32f920d48864bab96fea87?page=0>

Nordlys. (1945, 17. juli) Side 4, *Som gode Nordlendinger*. Url: <https://www.nb.no/items/904402a2ab2ba0a6071fd8e924623e73?page=3>

Nordlys. (1945, 18 juli) Side 2, *Omkring Finnmarksproblemene*. Url: <https://www.nb.no/items/191d978eadbab4b2cc361e98038de602?page=1>

Nordlys. (1945, 19 juli) Side 2, *Blir gjenreisningskontoret flyttet fra Tromsø til Harstad? Bygningsmaterialer sendes nå på nordover. Og Statsråd Gabrielsen i Tromsø*. Url: <https://www.nb.no/items/fb3773329c0cca7fda6722baacec981a?page=1>

Nordlys. (1945, 21. juli) Side 1, *To tusen mennesker tilbake til Skjervøy, men 2600 er ennå spredt rundt om*. Url: <https://www.nb.no/items/13a8f20d3857dc425d61f253a19feab2?page=0>

Nordlys. (1945, 26. juli) Side 3, *Heller branntomtene i Finnmark – enn opphold hos hyggelige landsmenn*. Url: <https://www.nb.no/items/9c777e5b5b9f9e0835489f2564d8f5e6?page=1>

Nordlys. (1945, 30. juli) Side 2, *Føres det ingen kontroll med innflyttingen til Finnmark, en reisende som overhodet ikke ble spurt om innreisetillatelse*. Url: <https://www.nb.no/items/5e44818f256d8ef72474baa0fcb15a7d?page=1>

Nordlys. (1945, 20. August) Side 2, *Samleleiren for de evakuerte i Tromsø er under enhver kritikk*. Url: <https://www.nb.no/items/6b6565147bf14f000f45a65c4afb775f?page=1>

Andre kilder

Meld. St. 37 (1945-1946) *FORSYNINGSG- OG GJENREISNINGSDEPARTEMENTET. ST. MELD. NR. 37. (1945—46) (90DE ORDENTLIGE STORTING) FORSYNINGSDEPARTEMENTETS VIRKSOMHET I NORGE UNDER OKKUPASJONEN*. Url: https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1945-46&paid=2&wid=a&psid=DIVL2352&pgid=a_2165

Finnmark Fylkesbiblotek (1944). *Huset på Damsveien 34 i Vadsø brenner i 1944 etter bombingene. Huset eiet av Harald Hofseth på den tiden*. [fotografi] DigitaltMuseum, Norge, Url: <https://digitaltmuseum.no/021018588269/huset-pa-damsveien-34-i-vadso-brenner-i-1944-etter-bombingen-huset-eiet>

Intervju av Ole og Kirsti Østlyngen (12. juli 2014), Gjennomført av Inger Selven Watts & Kristin Susanne Karlsen, transkribert av Inger Selven Watts, rettet og bekreftet (11. august 2014) Rolf Østlyngen

